

РОЗДІЛ 7. ТЕОРІЯ НАВЧАННЯ

МОВНА ПІДГОТОВКА ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ: НЕВЕРБАЛЬНИЙ АСПЕКТ LANGUAGE TRAINING OF FOREIGN STUDENTS: NON-VERBAL ASPECT

У статті розглядається невербальний аспект у процесі мовної підготовки іноземних студентів, досліджується специфіка невербальних засобів спілкування, формування невербальної культури у спілкуванні іноземних студентів. Розглядається невербальний компонент спілкування як обов'язкова складова акультурації іноземного студента. Схарактеризовано невербальні сигнали спілкування та їхні функції, аналізуються структура, функції та особливості невербальної комунікації.

Завдання та проблеми, що постають перед викладачами мовної підготовки аналізуються з точки зору їхньої необхідності у структурі курсу української мови як іноземної. Розглядаються думки різних дослідників даної проблеми. У статті наголошується, що вивчення невербальної комунікативної поведінки повинне займати одне з головних місць у процесі мовної підготовки іноземних студентів для усунення типових помилок, непорозумінь та невірної інтерпретації національноспецифічних правил невербальної поведінки, для формування міжкультурної компетенції, розуміння чужої культури, підвищення якості освіти. Наводяться компоненти невербальної комунікації, якими повинен оволодіти викладач дисциплін мовної підготовки.

У статті розкриті компоненти культури невербального спілкування виступають, функції, які виконують невербальні сигнали у спілкуванні, функції культури невербального спілкування. Оволодіння іноземною мовою передбачає також оволодіння знань про національну культуру, формування здатності й готовності до розуміння ментальності носіїв мови та особливостей їхньої комунікативної поведінки.

Автор підкреслює, що вивчення невербальної комунікативної поведінки повинне займати одне з головних місць у процесі мовної підготовки іноземних студентів для усунення типових помилок, непорозумінь та невірної інтерпретації національноспецифічних правил невербальної поведінки, для формування міжкультурної компетенції, розуміння чужої культури, підвищення якості освіти.

Окреслено перспективність подальших наукових пошуків у цьому напрямі. Матеріали статті можуть бути використані для позааудиторної роботи з іноземними студентами, що навчаються в Україні.

Ключові слова: культура, невербальне спілкування, комунікація, мовна підготовка, іноземні студенти.

The article examines the non-verbal aspect in the process of language training of foreign students, investigates the specifics of non-verbal means of communication, the formation of non-verbal culture in the communication of foreign students. The non-verbal component of communication is considered as a mandatory component of acculturation of a foreign student. Nonverbal communication signals and their functions are characterized, the structure, functions, and features of nonverbal communication are analyzed.

The tasks and problems faced by teachers of language training are analyzed from the point of view of their necessity in the structure of the Ukrainian language as a foreign language course. The opinions of various researchers of this problem are considered. The article emphasizes that the study of non-verbal communicative behavior should occupy one of the main places in the process of language training of foreign students in order to eliminate typical errors, misunderstandings and incorrect interpretation of nationally specific rules of non-verbal behavior, for the formation of intercultural competence, understanding of foreign culture, and improvement of the quality of education. The components of non-verbal communication, which must be mastered by the teacher of language training disciplines, are given.

The article reveals the components of the culture of non-verbal communication, the functions performed by non-verbal signals in communication, the functions of the culture of non-verbal communication. Mastering a foreign language also involves acquiring knowledge about national culture, forming the ability and readiness to understand the mentality of native speakers and the peculiarities of their communicative behavior.

The author emphasizes that the study of non-verbal communicative behavior should occupy one of the main places in the process of language training of foreign students in order to eliminate typical mistakes, misunderstandings and incorrect interpretation of nationally specific rules of non-verbal behavior, for the formation of intercultural competence, understanding of foreign culture, and improvement of the quality of education.

The perspective of further scientific research in this direction is outlined. The materials of the article can be used for extracurricular work with foreign students studying in Ukraine.

Key words: culture, non-verbal communication, communication, language training, foreign students.

УДК 371.13.81

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/53.1.40>

Рязанцева Д.В.,

канд. філол. наук,

доцент кафедри мовної підготовки

Харківського національного

автомобільно-дорожнього університету

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Сучасне суспільство характеризується наступними рисами: інформатизація, глобалізація, академічна мобільність, освітня міграція, взаємопроникнення різних культур. Ці

тенденції зумовлюють зростаючу щороку кількість іноземних студентів в Україні. Взаємодія між представниками різних культур є важливою передумовою успішного навчання іноземних студентів в Україні. Проте процес комунікації між представниками різних культур є складним процесом,

труднощі у якому зумовлені багатьма різноманітними чинниками. Серед них різниця культур, різні норми поведінки, ставлення до світу, відмінні жести й міміка, які супроводжують комунікацію.

Студентський вік у сучасному світі характеризується активним засвоєнням культурних відмінностей, оскільки висока комунікативна активність є його особливістю.

Аналіз останніх джерел та публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Невербальні комунікативні засоби розглядалися у багатьох працях вітчизняних та зарубіжних науковців. Д. Аберкромбі стверджував, що: «Ми говоримо нашими голосовими органами, але розмовляємо всім тілом» [1, с. 55]. Р. Бердвістел, один із піонерів у дослідженні невербальної комунікації, вважав, що під час розмови до 65% того, що передається на соціальний, міжособистісний рівень передається невербально [3]. Це означає, що значна частина будь-якого повідомлення, яке ми надсилаємо та отримуємо, закодована і декодується невербально. Невербальні явища також розглядалися у працях М. Аргайла, В. Біркенбіля, Е. Холла, Р. Харрісона. В останні роки інтерес до міжкультурного навчання зростає, що демонструють методичні роботи у практико-орієнтованих журналах, які пропонують різні підходи до включення невербальних форм спілкування на уроках мови (роботи Д. Реймана, А. Бучари, С. Озкола).

Невербальну інформацію у спілкуванні та її специфіку аналізують роботи А. Бодальова, М. Битянова, О. Леонтьєва, В. Мироненко, Г. Цукермана та ін. Особливості невербального спілкування і невербальної комунікації розглядають О. Боев, Є. Верещагін, В. Костомаров, Ю. Крістева, тощо. Дослідження філософів, істориків, психологів, соціологів, культурологів, лінгвістів підтверджують багатоаспектність невербальної мови.

Особливості невербальної поведінки іноземної аудиторії мають бути враховані у процесі мовної підготовки іноземних студентів для комплексного ознайомлення студентів з особливостями невербальних засобів спілкування в сучасній українській культурі. Є. Верещагін та В. Костомаров у монографії «Мова і культура» відзначають, що «вивчаючи нову культуру, іноземний учень не може обійтися без знайомства з національно-психологічними особливостями народу, вираженими в цій культурі» [4, с. 31]. Проте більшість сучасних посібників з навчання іноземної мови не містять матеріалів і вправ, які зосереджуються на невербальних формах спілкування, а зміст чинних навчальних програм не містять рекомендацій з вивчення невербальних засобів спілкування.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Проведений аналіз наукових

джерел демонструє, що невербальне спілкування, яке є невід'ємною частиною комунікативних ситуацій, у викладанні іноземних мов воно все ще залишається дискусійним та недостатньо висвітленим питанням. Це зумовлює певні труднощі в акультурації іноземних студентів в Україні та мовній підготовці даного контингенту, оскільки саме невербальні явища роблять спілкування автентичним і слугують численним функціям, необхідним для комунікативного успіху. Поєднання вербальних та невербальних аспектів спілкування позитивно впливають на процес вивчення мови загалом і на бажання студентів зокрема спілкуватися, допомагають розвивати літературну компетентність.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). З огляду на вищезазначене сформульована мета статті, яка полягає в теоретичному обґрунтуванні та висвітленні різних аспектів культури невербального спілкування для адаптації іноземних студентів в українському культурному середовищі та використанні даних рекомендацій у процесі мовної підготовки іноземних студентів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розвиток комунікативної компетентності є одним з головних завдань у процесі мовної підготовки іноземних студентів. Комунікативна компетентність не може складатися лише з одного правильного використання словесної мови, тому що невербальна комунікація є її невід'ємною частиною. Невербальні сигнали виконують наступні функції у спілкуванні:

- емоційну функцію, оскільки вони (наприклад, через вираз обличчя) розкривають особистість людини, почуття, думки та ставлення;
- конативна функція (функція засвоєння), яка полягає в тому, що через позу тіла, поставу співрозмовники ідентифікують соціальні ролі та рівень стосунків (симпатії/антипатії) між ними;
- фатична функція, оскільки вони регулюють розмови та структуру взаємодії (наприклад, вказівка на зміну мовців);
- функцію ілюстрації вербальної комунікації: вони можуть передбачати, повторювати, суперечити, замінювати, доповнювати або підкреслювати словесне повідомлення (наприклад, кивки головою, щоб супроводжувати усну згоду); або нарешті,
- функцію емблем із обов'язковим лексичним або ритуальним значенням (наприклад, складені два пальці, що означають знак перемоги у деяких культурах).

Якщо невербальний вимір спілкування залишається поза увагою у мовній підготовці, створюються штучні ситуації, що не відображають реальну комунікацію між носіями мови, а студенти не вчаться узгоджувати слово і дію, мову і жест.

Опанування іншомовної культури є основною метою навчання іноземної мови. Іноземні студенти, які навчаються в українських вишах є сформованими особистостями з певним світоглядом, цінностями, що склалися в результаті засвоєння національних традицій рідних країн, тобто вони мають певні уявлення та невербальні усталені звички, закріплені у свідомості та зафіксовані у рідній мові спілкування. Культура є відображенням власної та індивідуальної субкультури, певною характеристикою соціуму, що її породжує. Невербальне спілкування та його культура як і унікальна сукупність невербальних засобів спілкування є результатом довгих років роботи інофона над засвоєнням культури мови, що вивчається.

Метою невербального спілкування є ефективна взаємодія суб'єктів у різних ситуаціях спілкування, досягнення мети спілкування всіма учасниками діалогу, отримання позитивного результату спілкування. Для цього необхідно цілеспрямовано використовувати засоби невербального спілкування з урахуванням національної специфіки комунікантів. Кожна людина має у свідомості певні поведінкові зразки комунікативної поведінки, отже компонентами культури невербального спілкування виступають:

- особистіснозначущий (характеризує соціальні норми і цінності);
- ресурсний (представляє знання й вміння, які трансформуються у навички спілкування);
- поведінковий (характеризує реалізацію цінностей, норм і правил невербальної поведінки, комунікації та взаємодії в ситуаціях невербального спілкування).

Комбінація цих компонентів невербального спілкування призводить до ефективної та результативної комунікації між представниками різних національностей.

Серед функцій культури невербального спілкування Л. Солощук виділяє наступні: освітньо-виховну, адаптивну, соціально-психологічну, регулятивну, особистісно-розвиваючу, інформаційно-пізнавальну [6].

Регулятивна та особистісно-розвиваюча функції допомагають представникам іноземної культури самоідентифікуватися у новому культурному середовищі, успішно реалізувати та розкрити свою особистість. Адаптивна функція сприяє соціалізації, роль соціально-психологічної функції полягає у створенні оптимальних умов для адаптації студентів. Освітньо-виховна функція відповідає за оволодіння символами, цінностями, нормами, звичаями, традиціями країни перебування. Інформаційно-пізнавальна функція культури невербального спілкування відповідає за процес соціальної взаємодії.

Оволодіння іноземною мовою передбачає також оволодіння знань про національну культуру, формування здатності й готовності до розуміння

ментальності носіїв мови та особливостей їхньої комунікативної поведінки. Вивчення невербальних засобів спілкування дозволяє коректно використовувати навички та вміння іншомовної культури та уникати ситуацій комунікативних «провалів». Неправильна інтерпретація невербальних повідомлень може викликати нерозуміння, конфлікти. Невербальні знаки різних культур можуть мати семантично подібні інтерпретації. Серед невербальних засобів, які має розуміти та використовувати кожен викладач дисциплін мовної підготовки іноземних студентів визначимо наступні:

- екстралінгвістичні: сміх, плач, позіхання;
- проксемічні: просторові пересування під час занять;
- кінесичні: міміка, жести, пантоміміка;
- темпо-ритмічні і мелодико-інтонаційні особливості мовлення.

Немовні етикетні знаки і правила, які є зразком комунікативної поведінки національної спільноти становлять невербальний етикет – систему, що функціонує у кожній країні та має національні особливості. Невербальні символи вітання, прощання, привертання уваги, заборони, дозволу, погодження, заперечення можуть відрізнятися у різних національностях. Правила етикету охоплюють всі сфери спілкування, отже його вивчення є обов'язковим компонентом методики викладання іноземної мови та формування культури спілкування.

Підготовка до проведення занять з мовної підготовки має ґрунтуватися на засадах системності, поетапності, професійної спрямованості, модульності, інформативності. Велике значення мають також ефективне використання текстових матеріалів, що позитивно впливають на розвиток поведінкової сфери особистості студента. До таких матеріалів доцільно додавати вправи для розвитку емоційної сфери. Довело свою ефективність правильне просторове розміщення комунікантів по колу – це підвищує комунікабельність та позитивно впливає на мікроклімат у групі студентів. Викладачу також важливо враховувати відповідність використовуваних засобів невербальної комунікації цілям і змісту словесної передачі інформації. Отже, існує цілий ряд факторів, які можуть впливати на формування іншомовної комунікативної компетенції і врахування кожного з них впливає на успішність опанування студентами української мови як іноземної.

Висновки за результатами дослідження, перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Мова, література і культура тісно переплітаються і демонструють різноманітність аспектів, що перетинаються, тому загальною метою педагогіки невербальної комунікації має бути фокусування студентів на потенційних наслідках невербальних явищ у спілкуванні – як у офіційних,

так і в повсякденних розмовах, у міжкультурному спілкуванні і в художніх текстах. Вивчення невербальної комунікативної поведінки повинне займати одне з головних місць у процесі мовної підготовки іноземних студентів для усунення типових помилок, непорозумінь та невірної інтерпретації національноспецифічних правил невербальної поведінки, для формування міжкультурної компетенції, розуміння чужої культури, підвищення якості освіти. Невербальна комунікація має бути послідовно інтегрована у навчально-виховний процес задля розширення когнітивної бази студентів, правильного формування розуміння іншомовної культури, підкреслення соціально-педагогічної та психологічної цінності культури. Невербальні одиниці повинні стати необхідною складовою сучасних матеріалів мовної підготовки іноземних студентів.

Репрезентоване дослідження не вичерпує всього кола питань, пов'язаних із невербальним аспектом у процесі мовної підготовки іноземних студентів, що зумовлює необхідність подальших досліджень виокремленої проблеми.

Перспективою дослідження вбачаємо у написанні методичних рекомендацій щодо інтегрування невербальних одиниць у програму мовної підготовки іноземних студентів в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Abercrombie D. Paralanguage. *British Journal of Disorders of Communication*. 1968. № 3. URL: <https://psycnet.apa.org/record/1968-13689-001> (дата звернення: 11.11.2022).
2. Асмолов А. За межею раціональності : лінгвоцентризм та парадокси невербальної комунікації. Київ : Азео, 1998. 123 с.
3. Birdwhistell R. Background to Kinesics. *ETC: A Review of General Semantics*. Issue 13. 1955. Pp. 10–18.
4. Верещагин Е. Г. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. Москва : Наука, 1983. 234 с.
5. Ковалинська І. В. Невербальна комунікація. Київ : Видавництво «Освіта України», 2014. 289 с.
6. Солощук Л. В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англомовному дискурсі. Харків : Константа, 2006. 300 с.